

LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS KONTROLĖ

VALSTYBINIO AUDITO ATASKAITA

NEIŠNAUDOJAMOS GALIMYBĖS APSAUGOTI VANDENS APLINKĄ NUO TARŠOS PAVOJINGOMIS CHEMINĖMIS MEDŽIAGOMIS

2012 m. balandžio 25 d. Nr. VA-P-20-2-5
Vilnius

Auditas atliktas, vykdant 2011-03-21 pavedimą Nr. P-20-2

Auditą atliko valstybinių auditorių grupė:
Valdemaras Bačiauskas (grupės vadovas)
Albinas Borisevičius
Aleksandr Gaitanži

Su valstybinio audito ataskaita galima susipažinti
Valstybės kontrolės interneto puslapyje
adresu www.vkontrole.lt

TURINYS

Santrauka	3
Ižanga	5
Audito apimtis ir metodai	8
Audito rezultatai	9
Ar rezultatyvi esama taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencinė sistema?	10
1. Lietuvoje nebaigta kurti taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencinė sistema.	12
1.1. Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos trūkumai.	12
1.2. Nenumatytos priemonės nutraukti taršą prioritetinėmis pavojingomis medžiagomis.	13
1.3. Sudarant sutartis dėl gamybinių nuotekų išleidimo / priėmimo valyti, nepakanka pradinės informacijos ir teisinio reglamentavimo.	14
2. Trūksta informacijos, kad būtų užtikrinamas prevencinės sistemos rezultatyvumas.	15
Išvados ir rekomendacijos	21
Priedai	23

SANTRAUKA

Lietuvos Respublikos aplinkosaugos tikslas – užtikrinti tinkamą aplinkos kokybę šalies gyventojams ir sudaryti sąlygas darniai teritorijų plėtrai – yra numatytas šalies strateginiuose dokumentuose. Šis tikslas negalės būti pasiektas, jei nebus užtikrinta vieno iš svarbiausių aplinkos elementų – paviršinio vandens telkinių (upių, ežerų, tvenkinių, Kuršių marių, jūros pakrančių vandenų) gera būklė.

Pagrindinis paviršinio vandens cheminės taršos šaltinis – gamybinės nuotekos, su kuriomis patekusi į vandens aplinką cheminė tarša savaime nenusikenksmina. Kai kurios cheminės medžiagos turi kancerogeninį, mutageninį ar kumuliatyvinį poveikį, kuriam sukelti gali pakakti ir labai mažos jų koncentracijos. Be to, problemų gali kilti ir dėl to, kad šalies komunalinių nuotekų valymo įrenginiai skirti valyti buitines nuotekas, bet ne pavojingomis cheminėmis medžiagomis užterštas gamybinės nuotekas. Todėl kyla rizika, kad šių medžiagų tinkamai nesutvarkius, jos gali kauptis gamtoje ir tam tikru momentu sukelti ūmų ir ilgalaikį toksinį poveikį vandens organizmams, naikinti biologinę įvairovę, pakenkti žmonių sveikatai. Audito metu vertiname, ar aplinkos apsaugos sistema veikia efektyviai ir užtikrina, kad su gamybinėmis nuotekomis nepatektų į vandens aplinką pavojingos cheminės medžiagos.

Šalies cheminių medžiagų duomenų bazėje 2010 m. buvo įregistruota apie 9000 cheminių preparatų ir beveik 900 cheminių medžiagų. Apie 80 proc. (t. y. apie 700) šių medžiagų yra pavojingos vandens aplinkai, be to, jų nuolat daugėja. Yra sudėtinga ir brangu apsaugoti vandens aplinką nuo tokio kiekio medžiagų, todėl būtina imtis prevencinių priemonių, kad jos nepatektų į vandens aplinką. Lietuvoje jau veikia atskiri elementai, galintys sudaryti prevencinę sistemą, tačiau ji dar nebaigta formuoti.

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programa, patvirtinta 2004 metais, yra vienas svarbiausių tokios galimos prevencinės sistemos elementų. Audito metu nustatėme, kad ši programa turi trūkumų, dėl kurių jos priemonių įgyvendinimas nėra pakankamai rezultatyvus. Pačios pavojingiausios vandens aplinkai cheminės medžiagos vadinamos prioritetinėmis pavojingomis medžiagomis, tačiau minėtoje programoje nenumatytos priemonės ir konkrečios datos nutraukti taršą tokiomis medžiagomis. Be to, programai nenustatyti tikslų įgyvendinimo vertinimo kriterijai, o jos įgyvendinimo priemonių plano pirmaeilės priemonės, nuo kurių didžia dalimi priklauso kitų priemonių rezultatai, vykdomos gerokai pavėluotai. Dėl to komunalinių nuotekų valymo įmonėms ir regioniniams aplinkos apsaugos departamentams, kurie turi kontroliuoti, kaip

cheminėmis medžiagomis disponuojantys ūkio subjektai saugo ar išleidžia į nuotakyną šias medžiagas, trūksta pirminės informacijos apie jas, kad galėtų tinkamai atlikti savo darbą.

Už Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos priemonių įgyvendinimą atsakinga Aplinkos ministerija ir jai pavaldžios institucijos, tačiau ministerija neišnaudoja visų galimybių, kad būtų užtikrinama vandens aplinkos apsauga nuo taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis.

Audito ataskaitoje pateiktos rekomendacijos, kurių tikslas – sudaryti palankesnes sąlygas, kad būtų galima rezultatyviai siekti vandens aplinkos apsaugos: pakoreguoti Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programą ir kai kuriuos šią sritį reglamentuojančius teisės aktus.

Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija parengė valstybinio audito rekomendacijų įgyvendinimo priemonių planą.

IŽANGA

Lietuvos Respublikos aplinkosaugos tikslas – užtikrinti tinkamą aplinkos kokybę šalies gyventojams ir sudaryti sąlygas darniai teritorijų plėtrai – yra numatytas šalies strateginiuose dokumentuose¹. Šis tikslas negalės būti pasiektas, jei nebus užtikrinta vieno iš svarbiausių aplinkos elementų – paviršinio vandens telkinių (upių, ežerų, tvenkinių, Kuršių marių, jūros pakrančių vandenų) gera būklė.

Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gruodžio 16 d. direktyvos 2008/105/EB preambulėje nurodyta², kad paviršinio vandens cheminė tarša kelia pavojų vandens aplinkai³, nes cheminės medžiagos⁴ gamtoje savaime nenusikenksmina, arba šis procesas vyksta labai lėtai. Kai kurios iš jų turi kancerogeninį, mutageninį⁵ ar kumuliatyvinį⁶ poveikį, kuriam sukelti gali pakakti ir labai mažos jų koncentracijos. Todėl, kyla rizika, kad šių pavojingų cheminių medžiagų tinkamai nesutvarkius, jos gali kauptis gamtoje ir tam tikru momentu sukelti ūmų ir ilgalaikį toksinį poveikį vandens organizmams, naikinti biologinę įvairovę, pakenkti žmonių sveikatai.

Pavyzdys

Insekticidas⁷ DDT plačiau buvo pradėtas naudoti žemės ir miškų ūkiuose maždaug 1940 metais. Jo naudojimas padėjo sumažinti žemės ir miškų ūkio produkcijos nuostolius, išspręsti kai kurias sveikatos apsaugos problemas (pvz., praktiškai sunaikinti maliariją platinančius uodus). Tačiau tik po kelių dešimtmečių buvo nustatytas labai didelis šios medžiagos pavojingumas dėl kancerogeninio, mutageninio poveikio, net esant labai mažai teršalų koncentracijai. Lietuvoje šiuo metu insekticidas DDT įtrauktas į pavojingų cheminių medžiagų sąrašą.

Dažniausiai vandens aplinka užteršiama pavojingomis cheminėmis medžiagomis, išleidžiamomis iš ūkio subjektų kartu su gamybinėmis nuotekomis⁸. Gamybinės nuotekos gali būti:

- iš esmės nesiskiriančios nuo buitinių nuotekų⁹, tik su gerokai didesne įprastinių teršalų koncentracija;
- užterštos vandens aplinkai pavojingomis cheminėmis medžiagomis.

¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2002-11-12 nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002-06-12 nutarimas Nr. 853 „Dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos“; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003-09-11 nutarimas Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“.

² Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gruodžio 16 d. direktyva 2008/105/EB Dėl aplinkos kokybės standartų vandens politikos srityje, iš dalies keičianti ir panaikinanti Tarybos direktyvas 82/176/EEB, 83/513/EEB, 84/156/EEB, 84/491/EEB, 86/280/EEB ir iš dalies keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2000/60/EB.

³ Kokių savybių medžiagos laikomos pavojingomis vandens aplinkai, nurodyta Aplinkos ministerijos tinklalapyje (http://www.am.lt/VL/article.php3?article_id=5634).

⁴ Šioje audito ataskaitoje kalbama apie vandenyje tirpias chemines medžiagas, patenkančias ar galinčias patekti į nuotekas.

⁵ Mutageninis poveikis – poveikis, pasireiškiantis genetiniais individo pakitimais.

⁶ Cheminių medžiagų kumuliatyvinis (kaupiamasis) efektas – poveikis žmogaus sveikatai per tam tikrą laiką.

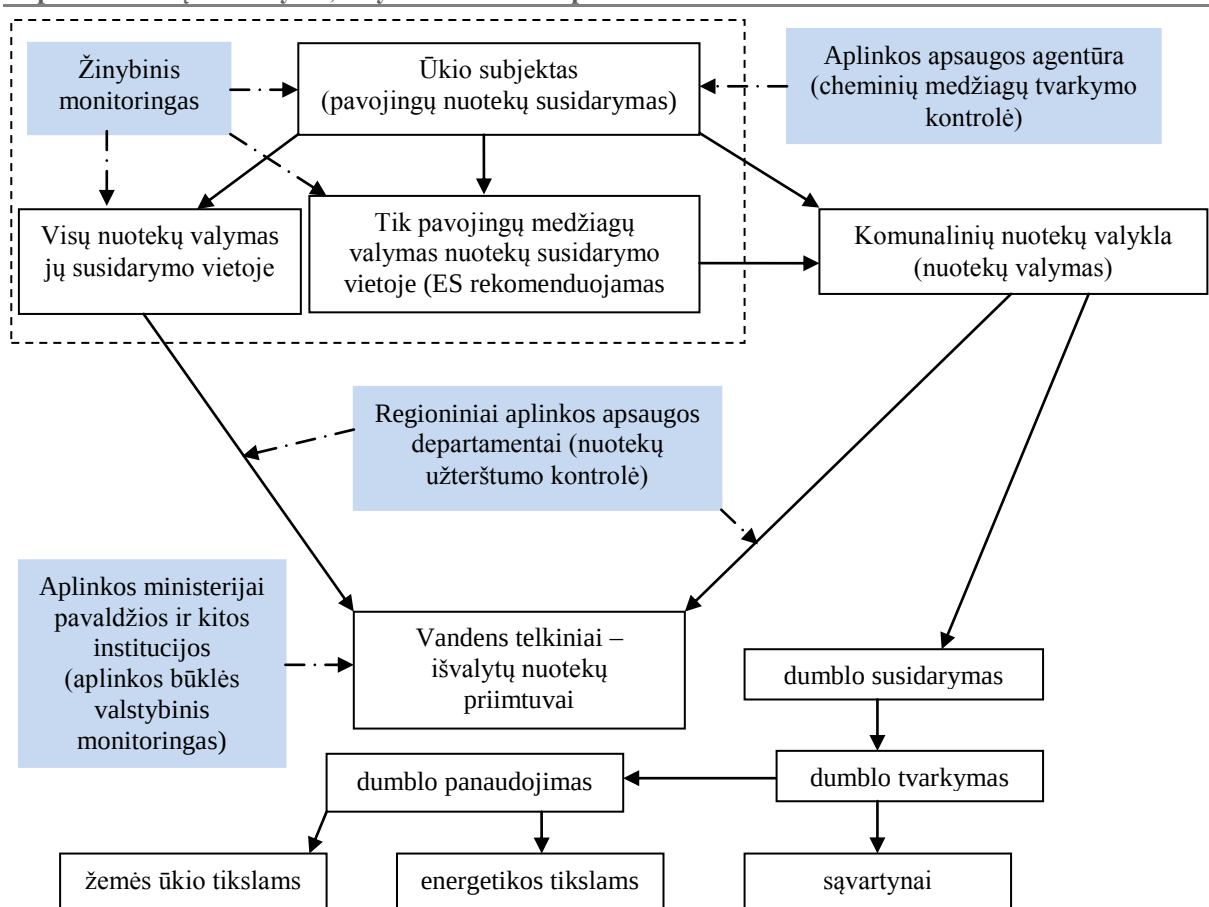
⁷ Insekticidai – preparatai, saugantys augalus nuo kenksmingų vabzdžių.

⁸ Gamybinės nuotekos – dėl gamybos ar kitos komercinės veiklos (viešojo maitinimo, skalbimo, valymo paslaugų teikimo, viešųjų tualetų, prekybos centrų ar pan.) susidaranti nuotekos.

⁹ Buitinės nuotekos – iš virtuvių, prausyklų, skalbyklų, vonių, tualetų ir panašių vietų nutekantis vanduo. Jos susidaro namų ūkyje naudojant vandenį (pvz., skalbiant, plaunant indus, gaminant maistą, prausiantis, naudojantis tualetu ir pan.). Prie buitinių nuotekų priskiriamos ir nuotekos, susidaranti naudojant vandenį įmonių, įstaigų, organizacijų darbuotojų buitiniams poreikiams, jeigu jos surenkamos ir išleidžiamos atskirai nuo kitų objekte susidarantių nuotekų.

1 pav. pateikiame nuotekų susidarymo, valymo ir kontrolės proceso schemą.

1 pav. Nuotekų susidarymo, valymo ir kontrolės proceso schema

Šaltinis – Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė

Taigi gali būti naudojami keturi skirtingi nuotekų valymo ir išleidimo į vandens telkinius būdai:

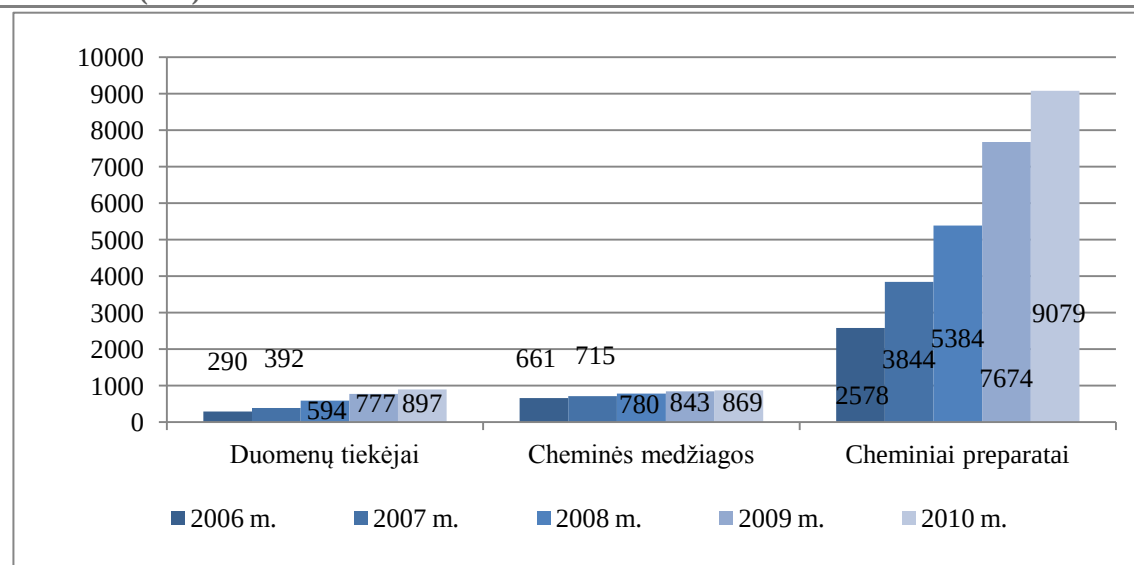
- kai visos nevalytos nuotekos iš ūkio subjekto išleidžiamos į komunalinių nuotekų¹⁰ nuotakyną;
- kai visos nuotekos valomos ūkio subjekte, t. y. jų susidarymo vietoje;
- kai ūkio subjekte iš nuotekų pašalinamos tik pavojingos cheminės medžiagos;
- kai nuotekos iš ūkio subjekto išleidžiamos tiesiai į vandens telkinius.

2 pav. pateikiame cheminėmis medžiagomis ir preparatais¹¹ disponuojančių šalies ūkio subjektų, cheminių medžiagų ir preparatų kiekio kitimo dinamiką Lietuvoje 2006–2010 m.

¹⁰ Komunalinės nuotekos – gyvenamųjų rajonų nuotekos, kurių didžiąją dalį sudaro buitinės nuotekos. Jose būna ir gamybinių, ir lietaus nuotekų.

¹¹ Preparatai – standartizuotos sudėties skirtingų cheminių medžiagų mišiniai.

2 pav. Ūkio subjektų, cheminių medžiagų ir preparatų kiekio kitimo dinamika Lietuvoje 2006–2010 m. (vnt.).

Šaltinis – Aplinkos apsaugos agentūra

Taigi šalies cheminių medžiagų duomenų bazėje 2010 m. jau buvo įregistruota apie 9000 cheminių preparatų ir beveik 900 cheminių medžiagų (Europos Sąjungos cheminių medžiagų duomenų bazėje¹² įregistruota daugiau kaip 100 tūkst. medžiagų ir preparatų). Aplinkos apsaugos agentūros Cheminių medžiagų skyriaus specialistų duomenimis, apie 80 proc. (t. y. apie 700) šių medžiagų saugos lapuose yra nurodytas jų pavojingumas vandens aplinkai arba (ir) jų toksinio, kancerogeninio bei mutageninio poveikio rizika. Pažymėtina, kad kai kurios pavojingos cheminės medžiagos įeina ir į cheminių preparatų sudėtį¹³. Tad turėtų būti siekiama, kad pavojingos cheminės medžiagos ir preparatai nepatektų į bendrą nuotekų srautą, arba būtų iš nuotekų pašalinami.

Šalies komunalinių nuotekų valymo įrenginiai skirti valyti buitines nuotekas, bet nepritaikyti valyti pavojingomis cheminėmis medžiagomis užterštas gamybinės. Gamybinėms nuotekoms patekus į šiuos įrenginius, dalis aplinkai pavojingų cheminių medžiagų patenka į dumblą ir tik dalis šių pavojingų medžiagų dumble susiskaido, t. y. nusikenksmina. Nepatekusi į dumblą jų dalis ne pašalinama iš gamybinių nuotekų, bet tik prasiskiedžia buitinėmis nuotekomis.

Cheminių medžiagų ir preparatų rūšių nuolat daugėja, iš esmės nežinoma potenciali jų sąveika, patekus į aplinką nors ir nedideliu kiekiu. Todėl, kai šios medžiagos iš nuotekų nepašalinamos, buitinės nuotekos susimaišo su gamybinėmis ir, sumažėjus jose esančių pavojingų cheminių medžiagų koncentracijai, atsiranda rizika, kad dėl kompleksinio šių medžiagų poveikio vandens aplinkai po kurio laiko šių medžiagų kiekis gali pasiekti kritinę ribą ir sukelti neatitaisomų padarinių.

¹² Europos Komisijos sudarytas esamų cheminių medžiagų sąrašas, į kurį įeina visos Europos Bendrijos rinkoje esančios cheminės medžiagos.

¹³ Pvz., prioritentinė pavojinga medžiaga nonilfenolis (Cheminių medžiagų santrumpų tarnybos registracinis numeris CAS 25154-52-3) įeina į įvairių dažų ir epoksidinių gruntų sudėtį.

AUDITO APIMTIS IR METODAI

Audito objektas – Gamybinių nuotekų tvarkymas.

Audito tikslas – įvertinti, ar aplinkos apsaugos sistema veikia efektyviai ir užtikrina, kad su gamybinėmis nuotekomis nepatektų į vandens aplinką pavojingos cheminės medžiagos.

Audito subjektas – Aplinkos ministerija.

Audito procedūros ir metodai

Audituojamas laikotarpis 2005–2010 metai.

Audito metu informacijos rinkimo metodai, atrankos būdai ir audito procedūros parinktos, atsižvelgiant į audito mastą ir tikslus, galimų informacijos šaltinių geografinį išsidėstymą ir numatytą laiką.

Mažindami audito riziką, auditui reikalingą informaciją rinkome iš skirtingų nepriklausomų informacijos šaltinių. Duomenis ir informaciją surinkome raštu, elektroniniu paštu ar kalbėdamiesi su specialistais, taikydami patvirtinimo, patikrinimo ir apklausos procedūras:

- informacija surinkta iš subjektų, susijusių su nuotekų valymo procesu: Aplinkos ministerijos, Aplinkos apsaugos agentūros (toliau – Agentūra), šios agentūros Cheminių medžiagų skyriaus, regioninių aplinkos apsaugos departamentų (toliau – RAA departamentai), Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos, nuotekų valyklų, nagrinėjant ataskaitas, susirašinėjant ir diskutuojant su šių institucijų specialistais;
- informacija apie gamybinių nuotekų valymo ypatumus komunalinių nuotekų tvarkymo įmonėse buvo gauta surengus šių įmonių apklausą, kurios klausimai iš anksto buvo suderinti su Vandens tiekėjų asociacija;
- informacija apie gamybinių nuotekų tvarkymo kontrolę buvo gauta organizavus apklausą regioninių aplinkos apsaugos departamentuose;
- informacija apie gamybinių nuotekų valymą jų susidarymo vietose gauta iš Lietuvos chemijos pramonės įmonių asociacijos specialistų ir iš mūsų prašymu šios asociacijos atliktos šalies chemijos įmonių apklausos;
- nepriklausomų specialistų nuomonė gauta diskutuojant su Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) mokslininkais, Lietuvos vandens tiekėjų asociacija, kitų institucijų ir ūkio subjektų specialistais;
- analizavome Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktus, susijusius su audituojama tema.

Atlikdami auditą laikėmės nuostatos, kad geriausi rezultatai valstybei labai aktualioje gamybinių nuotekų tvarkymo srityje galėtų būti pasiekti esant vientisai ir baigtinei sistemai, orientuotai į taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevenciją.

Darėme prielaidą, kad visi auditui pateikti dokumentai yra išsamūs ir galutiniai, o jų kopijos atitinka originalus.

AUDITO REZULTATAI

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2008/105/EB teigiama: „Pirmiausia turėtų būti nustatytos taršos priežastys ir taršos klausimas turėtų būti sprendžiamas teršalų išmetimo vietoje ekonomiškiausiu ir aplinkosaugos požiūriu veiksmingiausiu būdu. [...] Bendrijos apsaugos politika turi būti grindžiama atsargumo principu bei principais, kad reikėtų imtis prevencinių veiksmų, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis.“

Pagal Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2006/11/EB nuostatas, valstybės narės turi imtis priemonių nutraukti taršą pavojingomis medžiagomis. Direktyvoje rekomenduojama sudaryti sąrašus¹⁴ tam tikrų medžiagų, parinktų pagal jų toksiškumą, patvarumą, biologinį kaupimąsi ir turinčių žalingą poveikį vandens aplinkai (t. y. šios medžiagos turi būti kontroliuojamos):

- I sąrašas – prioritetinės pavojingos cheminės medžiagos; tarša šiomis medžiagomis turi būti palaipsniui sumažinta ir nutraukta;
- II sąrašas – pavojingos cheminės medžiagos; šio sąrašo medžiagomis tarša turi būti palaipsniui mažinama.

Lietuvoje patvirtintas Nuotekų tvarkymo reglamentas¹⁵ (toliau – Reglamentas), pagal kurį į kontroliuojamų medžiagų sąrašus įtraukta:

- 17 medžiagų ar jų grupių – į I prioritetinių pavojingų cheminių medžiagų sąrašą¹⁶;
- 47 medžiagų ar jų grupių – į II pavojingų cheminių medžiagų sąrašą¹⁷;
- 12 pavojingų cheminių medžiagų ar jų grupių¹⁸.

Taigi Lietuvoje kontroliuojamos 76 pavojingos cheminės medžiagos ar jų grupės. Tačiau, kaip minėta, šalyje įregistruota apie 900 cheminių medžiagų, iš kurių apie 80 proc. yra pavojingos vandens aplinkai ir gali patekti į gamybinės nuotekas.

Agentūros specialistų nuomone, nuotekų patikrinimas pagal atskiras medžiagas yra labai brangi veikla. Šalyje trūksta laboratorinių pajėgumų, mėginius reikia siųsti į užsienį, tačiau tam skiriama nepakankamai lėšų. Pvz., vieno nuotekų mėginio analizės kaina pavojingoms prioritetinėms medžiagoms nustatyti – iki 1900 Lt. Į šią kainą neįtrauktos lėšos reikalingos laboratorijų patalpų išlaikymui (elektra, šildymas, vanduo, ventiliacija ir kt.) bei darbuotojų atlyginimai.

Palyginimui: pagal RAAD valstybinės laboratorinės kontrolės programas, pavojingų prioritetinių medžiagų tyrimams 2009 m. buvo skirta 21 000 Lt, 2010 m. – 40 000 Lt, 2011 m. – 30 000 Lt. Aplinkos apsaugos agentūros specialistų nuomone, kad Agentūros laboratorija galėtų realiai vykdyti nuotekų tyrimus pagal ES reikalavimus, reikalinga investuoti apie 4 mln. Lt

¹⁴ Europos Parlamento ir Tarybos 2006-02-15 direktyva 2006/11/EB Dėl tam tikrų į Bendrijos vandenį išleidžiamų pavojingų medžiagų sukeltos taršos, I priedas.

¹⁵ Nuotekų tvarkymo reglamentas, patvirtintas Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006-05-17 įsakymu Nr. D1-236.

¹⁶ Nuotekų tvarkymo reglamento 1 priedas.

¹⁷ Nuotekų tvarkymo reglamento 2 priedo A ir B1 dalys, Vandenų taršos mažinimo programos 20 p.

¹⁸ Nuotekų tvarkymo reglamento 2 priedo B2 dalis.

analitinei ir pagalbinei įrangai įsigyti.

Be to, pats medžiagų įtraukimas į kontroliuojamų pavojingų medžiagų sąrašą – paprastai keletą metų trunkantis procesas, apimantis informacijos apie cheminę medžiagą surinkimą, mokslinius tyrimus dėl kelių cheminių medžiagų kompleksinio poveikio organizmams ir kt.

Šioje ataskaitoje nagrinėjame, kokių priemonių ir veiksmų imasi atsakingos institucijos, mažindamos šalies vandens aplinkos taršos riziką:

- cheminėmis medžiagomis, įtrauktomis į minėtus pavojingų cheminių medžiagų sąrašus,
- įregistruotomis cheminėmis medžiagomis, bet į šiuos sąrašus neįtrauktomis.

Nuo 2006 m. iki 2010 m. šalies ūkio subjektų, teikusių duomenis apie naudojamą chemines medžiagas ir preparatus, padidėjo maždaug 3,1 karto, naudojamų medžiagų – 1,3 karto, o preparatų – 3,5 karto. Didėjant disponuojamų pavojingų medžiagų ir preparatų kiekiui, didėja ir galimybės joms patekti į gamybinės nuotekas, tad tampa vis sudėtingiau kontroliuoti taršą ir valdyti apsaugos procesą.

Esant tokiai pavojingų cheminių medžiagų įvairovei, valymas iš bendro komunalinių nuotekų srauto, kai jos ten patenka, yra neefektyvus, reikalaujantis papildomų valymo išlaidų procesas. Efektyvesnės būtų prevencinės aplinkosaugos priemonės, kurios galėtų užkirsti kelią cheminei taršai patekti į bendrą komunalinių nuotekų srautą ir į vandens telkinius – nuotekų priimtuvus.

Tad atlikdami auditą laikėmės nuostatos, kad norint sumažinti pavojingų cheminių medžiagų patekimo į vandens aplinką riziką, turėtų būti sukurta rezultatyviai veikianti vandens aplinkos apsaugos nuo taršos prevencijos¹⁹ sistema²⁰, leidžianti kontroliuoti ir mažinti šių medžiagų kiekių nuotekose.

Ar rezultatyvi esama taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencinė sistema?

Vertindami vandens aplinkos taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencijos sistemos ir jos elementų veikimą, vadovavomės nuostata, kad prevencija yra (gali būti) rezultatyvi, kai:

- jai vykdyti sukurama sistema, sistemos ir jos elementų tikslai ir veikimas reglamentuotas teisės aktais;
- sistema ir kiekvienas jos elementas užtikrina valdymui reikalingos patikimos ir

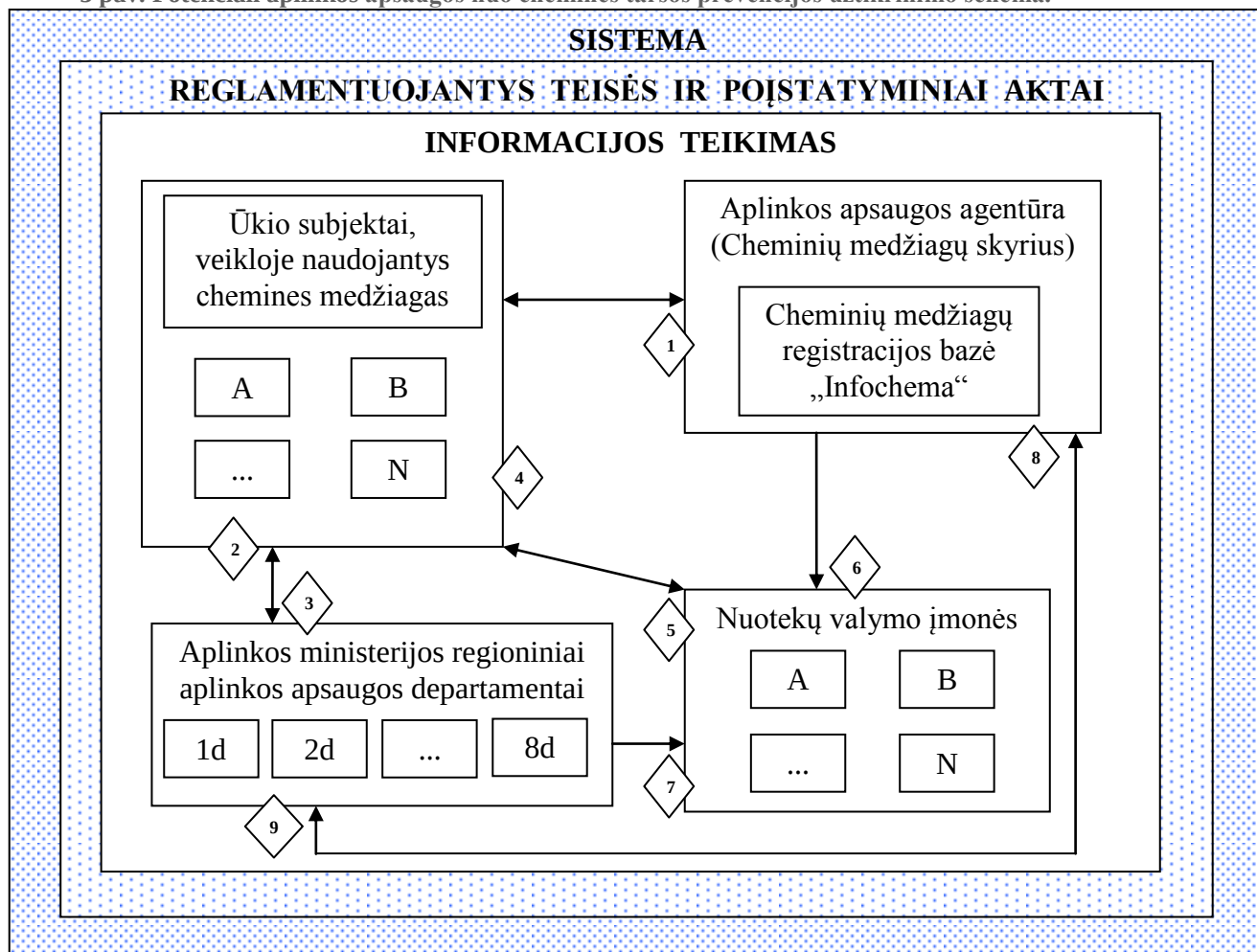
¹⁹ Pagal Lietuvos standarto LST EN ISO 14004 3.22 p., taršos prevencija gali apimti šaltinio panaikinimą ar taršos iš šaltinio mažinimą, proceso, produkto ar paslaugos pakeitimą, taupų išteklių naudojimą, medžiagų ir energijos pakeitimą, pakartotinį naudojimą, atgavimą, grąžinamąjį perdirbimą, regeneravimą ir apdorojimą.

²⁰ Sistema suprantama kaip dalių visuma, kurioje dalys yra sujungtos tarpusavyje tam tikru būdu, veikia tik sistemoje, siekdamas bendro galutinio tikslo, o esminiai sistemos elementai yra organizacinės struktūros, tarpusavio ryšiai, tikslai (<http://www.oksl.ktu.lt/studijos/P170B108/slide/os2008/02.pdf>). Sistema turėtų atitikti tarptautinio ir Lietuvos standarto (ISO 14004:2004 ir LST ISO 14004) reikalavimus, t. y. būti nuolat stebima ir periodiškai peržiūrima, kad būtų galima efektyviai vadovauti organizacijos vadybai, atsižvelgiant į kintančius vidaus ir išorės veiksnius, visi organizacijos lygmenys turėtų prisiimti atsakomybę (žr. LST EN ISO 14004:2010 „Aplinkos apsaugos vadybos sistemos. Principų, sistemų ir įdiegimo būdų bendrosios gairės“, 4.1.1 p.).

pakankamos informacijos pateikimą.

Potencialią aplinkos apsaugos nuo cheminės taršos prevencijos užtikrinimo schemą pateikiame 3 pav.

3 pav. Potenciali aplinkos apsaugos nuo cheminės taršos prevencijos užtikrinimo schema.

1. Ūkio subjektų informacija apie disponuojamas chemines medžiagas.
2. Ūkio subjektų informacija apie naudojamą technologiją, potencialiai galimas išleisti į nuotekas chemines medžiagas, galimybes sulaikyti pavojingas chemines medžiagas savo valyklose.
3. Aplinkos apsaugos departamentų informacija ūkio subjektams dėl leidimų išleisti tam tikros leistinos koncentracijos pavojingas chemines medžiagas.
- 4-5. Ūkio subjektų ir nuotekų valyklų keitimasis informacija ir tarpusavio susitarimai dėl nuotekų išleidimo ir jų valymo.
6. Aplinkos apsaugos agentūros informacija nuotekų valykloms apie ūkio subjektuose esamas pavojingas chemines medžiagas, jų išleidimo į nuotekas analizę (kas gali būti išleista).
7. Aplinkos apsaugos departamentų informacija nuotekų valykloms apie pavojingų cheminių medžiagų išleidimo riziką.
8. Aplinkos apsaugos departamentų informacija Aplinkos apsaugos agentūrai apie pastebėtus pavojingų medžiagų tvarkymo ūkio subjektuose ar išleidimo į nuotekas pažeidimus (kas išleidžiama).
9. Aplinkos apsaugos agentūros informacija Aplinkos apsaugos departamentams apie ūkio subjektuose esamas pavojingas chemines medžiagas, jų išleidimo į nuotekas analizę (kas gali būti išleista).

PASTABOS: a) perduodant informaciją turi būti vadovaujama nuostata, kad perduodama informacija išsami ir teisinga;

b) scheme pateikiama informacija nėra galutinė, jos pobūdis gali būti keičiamas pagal informacijos teikėjų ir gavėjų poreikius.

1. Lietuvoje nebaigta kurti taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencinė sistema.

Audito metu nustatėme, kad nėra teisės akto, kuriame būtų reglamentuoti reikalavimai taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencijos sistemai, nustatyta jos veikimo tvarka, sąsajos tarp elementų ir kt., t. y. šios srities teisinė bazė nesusisteminta.

Pavyzdys

Taršos prevencijos ir aplinkos apsaugos vadybos sistemos sukūrimo būtinumas akcentuojami ir Lietuvos standarte LST EN ISO 14004:2010, kur pateikiamos rekomendacijos, kaip reikėtų kurti, įgyvendinti, prižiūrėti ar gerinti sistemą²¹. Ji galėtų padėti bet kuriai organizacijai išvengti, sumažinti, valdyti savo veiklos, produktų ir paslaugų poveikį aplinkai, nuolat gerinti aplinkos apsaugos veiksmingumą.

Lietuvoje jau veikia atskiri elementai, galintys sudaryti tokią prevencinę sistemą (pvz., taršos integruotos prevencijos kontrolės TIPK leidimų²² išdavimo tvarka, Nacionalinis cheminių medžiagų registras „Infochema“, Aplinkos apsaugos agentūros ir regioninių aplinkos apsaugos departamentų vykdoma valstybinė laboratorinė pavojingų cheminių medžiagų kontrolė paviršiniuose vandens telkiniuose, teršalų išleidimo mažinimo programos, valstybinio ir ūkio subjektų atliekamos aplinkos monitoringo programos, Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programa).

1.1. Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos trūkumai.

Kad bet kurios programos vykdymas būtų rezultatyvus, jai turėtų būti nustatyti tikslai ir jų įgyvendinimo uždaviniai, tikėtinas rezultatas, programos ir jos priemonių vertinimo kriterijai bei finansavimas. Vykdyto rezultatai turi būti analizuojami, apibendrinami programos priemonių įgyvendinimo ataskaitoje, daromos išvados ir atliekami koregavimai. Sudarant ir koreguojant programą, turėtų būti atsižvelgiama į realią padėtį šalies ūkyje.

Aplinkos ministro 2004 m. patvirtinta Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programa²³ (toliau – Programa) yra vienas iš svarbiausių prevencinės sistemos elementų, nes jos tikslas – sumažinti taršą ne tik į pavojingų medžiagų sąrašus įtrauktas 59 pavojingas chemines medžiagas ar jų grupes, kurios sudaro apie 6,5 proc. šalyje įregistruotų cheminių medžiagų, bet taip pat ir į Reglamento II priedo A ir B dalių sąrašą neįtrauktomis vandens aplinkai pavojingomis medžiagomis, tačiau atitinkančiomis šio sąrašo medžiagoms nustatytus kriterijus (pvz., Programos

²¹ LST EN ISO 14004:2010 „Aplinkos apsaugos vadybos sistemos. Principų, sistemų ir įdiegimo būdų bendrosios gairės“, 11-21 psl.; Lietuvos standartizacijos departamentas, 2010 m.

²² TIPK leidimai – taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimai. Juos išduoda Regioniniai aplinkos apsaugos departamentai ūkio subjektams, kurių veikloje susidaro aplinkai pavojingos atliekos. Leidimų išdavimo tvarka nustatyta TIPK leidimo išdavimo, atnaujinimo ir panaikinimo tvarka, nustatyta Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002-02-27 įsakymu Nr. 80 „Dėl Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimų išdavimo, atnaujinimo ir panaikinimo taisyklių patvirtinimo“.

²³ Vandenių taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programa patvirtinta 2004-02-13 Aplinkos ministro įsakymu Nr. D1-71.

priemonių plano 1.2 priemonė, numato pavojingų medžiagų indentifikavimą tada, kai dar yra tik požymių, kad tokios medžiagos gali būti išleidžiamos į vandens aplinką).

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos priemonės įgyvendina tik Aplinkos ministerija ir jai pavaldžios institucijos.

Programa patvirtinta aplinkos ministro įsakymu. Tačiau norint pasiekti Programos tikslą – suderinti visas šalyje taikomas taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo priemonės ir procese dalyvaujančių institucijų veiksmus, siekiant palaipsniui sumažinti ir nutraukti paviršinių vandens telkinių ir jūros rajono teršimą vandens aplinkai pavojingomis cheminėmis medžiagomis, vien šios ministerijos ir jai pavaldžių institucijų veiklos nepakanka. Tam galėtų būti naudinga ir kitų šalies institucijų (Ūkio, Žemės ūkio, Sveikatos apsaugos ministerijų, Lietuvos Respublikos muitinės, savivaldybių ir kt.) kryptinga veikla šioje srityje (pvz., ES paramos skyrimas įmonėms, kurioms būtina mažinti pavojingų medžiagų išleidimą į vandens aplinką, regioninių laboratorinių pajėgumų kūrimas, naujų technologijų kūrimas Mokslo ir technologijų parkuose, žemės ūkio trąšų, vaistų ir preparatų, į šalį įvežamų cheminių medžiagų apsaugos ir kontrolės taisyklių tobulinimas ir kt.).

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programoje nenustatyti tikslų įgyvendinimo vertinimo kriterijai.

Kai nėra vertinimo kriterijų, nesudaromos prielaidos stebėti ir vertinti Programos kasmetinę pažangą ir įgyvendinimo rezultatus.

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programai nenumatytas atskiras finansavimas.

Programos priemonės finansuojamos iš bendrų Aplinkos ministerijos ir jai pavaldžių institucijų asignavimų. Tai nesudaro galimybės didinti Programos rezultatyvumą, naudojant finansinius instrumentus, vertinti jos ekonominę efektyvumą.

1.2. Nenumatytos priemonės nutraukti taršą prioritetinėmis pavojingomis medžiagomis.

Nuotekų tvarkymo reglamentas nustato pagrindinius aplinkosaugos reikalavimus nuotekų surinkimui, valymui ir išleidimui, siekiant apsaugoti aplinką nuo taršos. Reglamento 2007-10-26 redakcijoje²⁴ numatyta, kad 17-os prioritetinių pavojingų medžiagų tarša turi būti nutraukta ne vėliau kaip iki 2010 m. gruodžio 31 d. Vadovaujantis ES Tarybos nuorodomis²⁵, 2010 m. gegužės 23 d. buvo patvirtintas naujas prioritetinių pavojingų cheminių medžiagų sąrašas, pakeičiant jame 12 medžiagų.

²⁴ Nuotekų tvarkymo reglamento 2007-10-26 redakcija, 37.3 p.

²⁵ Nuotekų tvarkymo reglamento 2007-10-26 redakcija, 4.3 p.

Audito metu nustatėme:

- jokiose šalies programose, susijusiose su aplinkos apsauga, nenumatytos tikslinės priemonės, skirtos taršos prioritetinių pavojingų cheminių medžiagų grupės taršai nutraukti;
- šiuo metu nėra oficialios informacijos apie vandens aplinkos taršos nutraukimą bent viena iš prioritetinių pavojingų cheminių medžiagų iki 2010 m. gruodžio 31 d.;
- iki šiol nepakeisti taršos nutraukimo šiomis medžiagomis terminai.

1.3. Sudarant sutartis dėl gamybinių nuotekų išleidimo / priėmimo valyti, nepakanka pradinės informacijos ir teisinio reglamentavimo.

Išduodami TIPK leidimus, RAA departamentai reikalauja iš ūkio subjektų, kad jie valytų gamybines nuotekas patys arba kad perduotų jas nuotekų valykloms. Dauguma šalies ūkio subjektų savo nuotekų valymo įrenginių neturi. Aplinkos apsaugos agentūros 2010 m. duomenimis, iš 55 stambiausių šalies vandens aplinkos teršėjų pavojingomis cheminėmis medžiagomis tik 10 tvarko nuotekas savo valymo įrenginiuose, o likusieji 45 sudaro nuotekų tvarkymo sutartis su komunalinių nuotekų valyklomis. Pastaruoju atveju RAA departamentai nekontroliuoja ūkio subjektų išleidžiamų į nuotakyną gamybinių nuotekų, ir šių nuotekų valymo klausimas tampa dviejų ūkio subjektų sutarties objektu.

Nuotekų valykloms nepakanka patikimos pirminės informacijos, sudarant sutartis dėl gamybinių nuotekų priėmimo.

Kai nuotekų valyklos pasirašo sutartis su ūkio subjektais dėl gamybinių nuotekų priėmimo, valyklos turi kontroliuoti šių nuotekų užterštumą pavojingomis cheminėmis medžiagomis. Tačiau informacijos iš gamybinių nuotekų išleidėjų stoka joms kelia problemą: pagal Nuotekų tvarkymo reglamento 20 punktą, ūkio subjektas, naudojantis pavojingas chemines medžiagas ir preparatus, kurie su nuotekomis patenka arba gali patekti į nuotakyną, turi vadovautis konkrečios cheminės medžiagos ar preparato gamintojo pateiktame saugos duomenų lape nurodytais duomenimis. Tačiau saugos duomenų lapuose nenurodoma, kokiais būdais ar metodais šias medžiagas galima nukenksminti nuotekų valyklose.

Taigi jei ūkio subjektas netvarko savo gamybinių nuotekų ir perduoda jas nuotekų valykloms, tai registruodamas Lietuvoje pavojingas chemines medžiagas ar preparatus jis turėtų pateikti ir informaciją, leidžiančią įvertinti, ar komunalinių nuotekų valymo įmonės galės nukenksminti šias medžiagas.

Kad Lietuvoje registruojant chemines medžiagas ir preparatus turėtų būti privaloma tokia informacija, pabrėžia 23 apklaustos stambiausios šalies komunalines nuotekas tvarkančios įmonės.

Nuotekų valyklos neturi galimybių nustatyti ūkio subjektų išleidžiamose nuotekose nedeklaruotas chemines medžiagas.

Minėta komunalinių nuotekų valymo įmonių apklausa parodė, kad sudarydamos sutartis jos gali remtis tik ūkio subjektų (valymo paslaugų užsakovų) deklaruotais duomenimis, nes dėl didelės pavojingų cheminių medžiagų įvairovės ir tyrimų brangumo nuotekų valyklų laboratorijos neatestuotos analizuoti visas įmanomas medžiagas, kurios gali patekti į bendrą buitinių ir gamybinių nuotekų srautą, ir negali nustatyti nedeklaruotų cheminių medžiagų. Tačiau net ir nustatę nedeklaruotų medžiagų ir (ar) nedeklaruoto jų kiekio išleidimo požymius, esant dideliame abonentų skaičiui, nuotekų tvarkytojai ne visada gali nustatyti teršėjus.

Nepakankamai reglamentuotas nuotekų valymo sutarčių sudarymas.

Teisės aktas, kuriame reglamentuojamas nuotekų valymo sutarčių sudarymas, atsižvelgiant į nuotekų išleidimo ir valymo ypatumus – „Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinės sąlygos“²⁶. Tačiau jame nenustatyti reikalavimai, kaip turėtų būti į nuotekų valyklas priimamos **gamybinės** nuotekos, ir nenumatyta šių nuotekų užterštumo kontrolė.

Pažymėtina, kad nepatvirtintos gamybinių nuotekų valymo sutarčių standartinės sąlygos, kurios sudarytų prielaidas didinti sutarties šalių atsakomybę ir mažinti vandens telkinių taršos pavojų.

Apklausa parodė, kad pagrindinių komunalinių nuotekų valymo įmonių specialistų nuomonė vieninga – jie mano, kad būtina parengti ir patvirtinti tokių sutarčių sudarymą reglamentuojančius teisės aktus.

2. Trūksta informacijos, kad būtų užtikrinamas prevencinės sistemos rezultatyvumas.

Šioje ataskaitos dalyje pateikiama audito informacija apima ir į kontroliuojamų pavojingų cheminių medžiagų sąrašus įtrauktas (76), ir neįtrauktas (apie 8 000) pavojingas chemines medžiagas ir preparatus.

Gamybinių nuotekų tvarkymo valdymas ir kontrolė galėtų būti veiksmingi, jeigu:

- šias funkcijas atliekančios institucijos turėtų išsamią ir patikimą informaciją apie pavojingas chemines medžiagas, kurios išleidžiamos ar gali būti išleidžiamos į nuotekas;
- šalyje būtų žinomos ne tik visos įvežamos, gaminamos ar gamybos metu atsirandančios cheminės medžiagos, bet ir būtų nuolat vertinama šių medžiagų išleidimo į vandens aplinką rizika.

²⁶ „Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinės sąlygos“ patvirtintos 2007-01-31 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 126 „Dėl Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų patvirtinimo“.

Tačiau esami taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis prevencinės sistemos elementai neužtikrina, kad būtų pateikiama valdymui reikalinga patikima ir pakankama informacija.

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos įgyvendinimo priemonių plano pirmosios priemonės vykdomos pavėluotai ir nepakankama apimtimi.

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos priemonių įgyvendinimo planas galėtų būti efektyvus, jeigu dėmesys pirmiausia būtų skiriamas toms priemonėms, nuo kurių priklauso kitų priemonių vykdymas.

Priemonių plano ypatumas tas, kad numatytos priemonės tarpusavyje glaudžiai susijusios. Plane numatytos dvidešimt šešios priemonės, o trylikos aprašymuose nurodyta, kad jų įgyvendinimas priklauso nuo kitų priemonių įgyvendinimo, t. y. jos negali būti įgyvendinamos atskirai nuo kitų. Pvz., priemonė 1.2 susijusi su priemonių 1.1, 2.1, 2.2, 6.3 ir 6.4 vykdymu ir t. t.

Svarbiausios, tarpusavyje glaudžiai susijusios yra Priemonių plano 1.1 ir 1.2 priemonės, už kurių įgyvendinimą atsakinga Agentūra:

- 1.1 priemonės esmė – remiantis informacija, sukaupta Lietuvos cheminių medžiagų duomenų bazėje, nustatyti, kokie ūkio subjektai ir kokiomis vandens aplinkai pavojingomis medžiagomis disponuoja (t. y. pateikti patikimą pirminę informaciją, reikalingą kitų priemonių įgyvendinimui ir Programos valdymui), ir šią informaciją pateikti RAA departamentams;
- 1.2 priemonės esmė – remiantis iš RAA departamentų grįžtamąja ir iš kitų šaltinių gauta informacija, nustatyti, ar šios medžiagos išleidžiamos, ar gali būti išleidžiamos į vandens aplinką (t. y. įvertinti taršos kiekviena iš šių medžiagų riziką, imantis priemonių, kad jos būtų identifikuotos tada, kai dar yra tik požymių, kad jos gali būti išleidžiamos į vandens aplinką).

Šios priemonės turi būti įgyvendinamos, remiantis patikimais medžiagų ir jomis disponuojančių įmonių atrankos kriterijais. Jų neįgyvendinus, neįmanoma ne tik tinkamai įgyvendinti kitas Priemonių plano priemones, bet ir užtikrinti kokybišką TIPK leidimų išdavimo, atnaujinimo ir panaikinimo taisyklių laikymosi bei Nuotekų tvarkymo reglamento reikalavimų įgyvendinimo kontrolę.

Audito metu nustatėme:

- Agentūra išanalizavo 2009 m. Cheminių medžiagų ir preparatų duomenų bazės duomenis, bet iki 2011 m. pabaigos analizės rezultatų RAA departamentams nepateikė, nors, kaip matome iš 2 pav., jau 2010 m. duomenys gerokai skiriasi nuo 2009 m. (cheminių medžiagų ir preparatų pavadinimų per metus padaugėjo daugiau kaip 1400 rūšių, t. y. beveik 17 proc.);

- Agentūros analizė padaryta platesne apimtimi, negu numatyta Programoje, t. y. pateikiama ne tik pavojingų, bet ir prioritetinių pavojingų cheminių medžiagų srautų suvestinė;
- Agentūra neanalizavo pavojingų cheminių medžiagų, neįtrauktų į kontroliuojamų medžiagų sąrašus, bet atitinkančių Reglamento II sąrašo medžiagoms nustatytus kriterijus, srautų.

Taigi buvo sudarytos prielaidos geriau kontroliuoti taršą prioritetinėmis pavojingomis cheminėmis medžiagomis, nors tai ir nenumatyta Programoje. Tačiau neįvykdyti Priemonių plano 1.2 p. reikalavimai, susiję su medžiagomis, neįtrauktomis į kontroliuojamų medžiagų sąrašus, bet atitinkančiomis II sąrašo kriterijus.

Pažymėtina, kad šioms pavojingoms cheminėms medžiagoms nenustatyti aplinkos apsaugos standartai²⁷ (leistinos išleidimo į aplinką normos ir kt.). Todėl nežinoma, kada reikėtų pradėti analizuoti potencialią taršos šiomis medžiagomis riziką, įsitikinti, ar yra grėsmė vandens aplinkai, teikti informaciją RAA departamentams, kad būtų galima spręsti, ar reikia jas kontroliuoti.

Agentūros analizės atlikimo terminai rodo, kad Priemonių plano 1.1 priemonė buvo įgyvendinama vangiai. Pažymėtina, kad Priemonių plane nenumatyti konkretūs 1.1 priemonės įvykdymo terminai. Todėl nėra pagrindo taikyti kontrolės priemonės, lieka nenaudojama informacija, kuri galėtų pagerinti vandens aplinkos apsaugos nuo taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis procesą.

Neregamentuotas gamybos procesuose naudojamų pavojingų medžiagų balanso (inventorizacijos) metodas.

Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programoje numatyta²⁸: siekiant nustatyti pavojingų medžiagų patekimo į nuotekas galimybę, ūkio subjekte, norinčiame gauti TIPK leidimą, turi būti sudaromas gamybos procesuose naudojamų pavojingų medžiagų kiekio balansas. Teisės aktą, reglamentuojantį medžiagų kiekio balanso (inventorizacijos) metodą, numatyta parengti 2013 m.

Jei visi potencialūs teršėjai taikytų šį metodą, būtų gaunami gerokai tikslesni duomenys apie taršą. Tai turėtų sudaryti galimybę palyginti ūkio subjektų įsigytus pavojingų medžiagų kiekius su panaudotais gamyboje ir išleistais į nuotekas.

Kontrolės institucijoms nenustatyti įpareigojimai tirti iš nuotekų susidariusio dumblo užterštumą prioritetinėmis pavojingomis ir pavojingomis cheminėmis medžiagomis.

Komunalinių nuotekų valyklų specialistų nuomone, kartu su buitinėmis nuotekomis tvarkant ir gamybinės, pastarosios nuo cheminės taršos išvalomos nevysiškai. Dalis bendrame nuotekų sraute

²⁷ Paprastai tokius standartus nustato ES institucijos.

²⁸ Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programa, 14 p.

esančių pavojingų cheminių medžiagų patenka į paviršinius vandens telkinius – priimtuvus, kita dalis kaupiasi nuotekų valyklų įrenginiuose susidarančiame dumble. Jeigu pavojingomis medžiagomis užterštas dumblas naudojamas, pvz., žemės ūkyje, jis tampa antrinės taršos²⁹ šaltiniu.

Nuotekų dumblo tyrimų tvarką (tyrimų periodiškumą, kontroliuojamas medžiagas, tyrimų rezultatų perdavimą dumblo vartotojams ir pan.) nustato Lietuvos aplinkos normatyvinis dokumentas LAND 20-2005³⁰ (toliau – LAN dokumentas). Pagal LAN dokumento 13.2.4 p. reikalavimus, dumblo cheminės taršos pavojingumo klasė nustatoma pagal septynių sunkiųjų metalų koncentracijas. Lietuvos higienos normoje HN 60:2004³¹ nustatyta, kad dirvožemio užterštumas turi būti vertinamas pagal 76 pavojingas chemines medžiagas ar medžiagų grupes.

Pažymėtina, kad kontrolės institucijoms nenustatyti įpareigojimai tirti šio dumblo užterštumą pavojingomis cheminėmis medžiagomis. Tais atvejais, kai numatoma panaudoti dumblą žemės ūkyje ar rekultivuojant pažeistas teritorijas, jo užterštumą privalo tikrinti komunalinių nuotekų valymo įmonės.

Pagal LAN dokumento reikalavimus, ūkio subjektuose, kurių valymo įrenginiuose susidaro gamybinių nuotekų dumblas, jo užterštumą numatyta tirti nuo 1 iki 12 kartų per metus.

Šalies nuotekų valyklų apklausa parodė, kad septyniolikoje didžiausių šalies valyklų 2010 metais per dieną susidarydavo apie 612 t dumblo (arba beveik ketvirtis milijono tonų per metus). Pagal naujai diegiamą pažangesnę komunalinių nuotekų³² dumblo sutvarkymo technologiją³³, dumblo tvarkymo ciklas užtruks 3–4 dienas, tad tokiu dažnumu gali keistis ir užterštumo lygis. Taigi informacijos apie dumblo taršą, tiriant ją tik nuo 1 iki 12 kartų per metus, gali nepakakti, kad būtų galima sutrukdyti jai patekti į vandens aplinką.

RAA departamentai neturi galimybių kontroliuoti, kokias TIPK leidimuose neįrašytas ir nedeklaruotas pavojingas chemines medžiagas išleidžia ar gali išleisti ūkio subjektai.

Ūkio subjektas, teikdamas paraišką TIPK leidimui gauti, turi parengti savo vandenų taršos mažinimo programą, kurioje turi būti pateikti sąrašai numatomų naudoti pavojingų medžiagų (net jei tos medžiagos neįtrauktos į kontroliuojamų medžiagų sąrašus), šių medžiagų kiekiai, masės balansai, išleidimo su nuotekomis kontrolės ir vandens taršos šiomis medžiagomis mažinimo priemonės, t. y. deklaruoti turimas chemines medžiagas. Jeigu įmanoma, turi būti numatytas taršos prioritetinėmis pavojingomis ir (arba) pavojingomis medžiagomis palaipsniis nutraukimas ar

²⁹ Pirminė aplinkos tarša susidaro, patekus į ją teršalams iš nuotekų. Antrinė aplinkos tarša – kai naudojamas valymo įrenginiuose susikaupęs nuotekų dumblas.

³⁰ Lietuvos respublikos aplinkos ministro 2005-11-28 įsakymu Nr. D1-575 patvirtintas LAND 20-2005 „Nuotekų dumblo naudojimo tręšimui bei rekultivavimui reikalavimai“.

³¹ Lietuvos higienos norma HN 60:2004 „Pavojingų cheminių medžiagų didžiausios leidžiamos koncentracijos dirvožemyje“ patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004-03-08 įsakymu Nr. V-114.

³² Nuotekų tvarkymo reglamento 5.8 p.

³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-12-19 nutarimo Nr. 1433 „Dėl projektų administravimo ir finansavimo taisyklių patvirtinimo“ 18. p. ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2008-12-09 įsakymo Nr. D1-667 „Dėl priemonės Nr. VP3-3.1-AM-01-V „Vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo sistemų renovavimas ir plėtra“ veiklos „Dumblo tvarkymo infrastruktūros kūrimas“ valstybės projektų sąrašo Nr. 01 patvirtinimo“ (aplinkos ministro 2009-04-24 įsakymo Nr. D1-219 redakcija) nuostatos.

pakeitimas mažiau pavojingomis medžiagomis³⁴.

Vandenų taršos mažinimo programos priemonių plane nustatyta, kad RAA departamentai turi teikti Agentūrai informaciją³⁵ apie ūkio subjektus, kurių išleidžiamose nuotekose rasta TIPK leidimuose neįrašytų pavojingų medžiagų, ir (arba) apie nustatytus neatitikimus TIPK leidimuose nustatytoms sąlygoms³⁶. Išduodami ūkio subjektams TIPK leidimus, RAA departamentai turėtų įsitikinti, ar ūkio subjektų deklaruojamos technologijos atitinka taikomas faktiškai, ar jų laikomasi, ar ūkio subjektai teisingai sudaro pavojingų medžiagų materialinius balansus.

RAA departamentų apklausos analizė parodė:

- Šalies regioniniai aplinkos apsaugos departamentai neturi galimybių kontroliuoti į Reglamento sąrašus neįtrauktų pavojingų cheminių medžiagų, nes jų laboratoriniai pajėgumai per menki, kad būtų galima nustatyti šių medžiagų išleidimą į gamybinės nuotekas: RAA departamentų laboratorijos atestuotos tirti tik kai kurias į pavojingų medžiagų sąrašus įtrauktas chemines medžiagas (daugiausia – sunkiuosius metalus). Sudėtingesnes analizes (pvz., herbicidų) atlieka Agentūros Aplinkos tyrimo departamento laboratorija.
- Regioniniams aplinkos apsaugos departamentams trūksta kvalifikuotų specialistų – chemikų ekonomistų, cheminių medžiagų grupių chemikų analitikų, visų šalies ūkio šakų chemikų technologų, kurie galėtų patikrinti, ar ūkio subjektai sudaro teisingus cheminių medžiagų balansus, ar RAA departamentams teikia teisingą informaciją.
- RAA departamentai negauna informacijos iš mažų įmonių³⁷. Statistinius duomenis apie išleidžiamą į nuotakyną pavojingų cheminių medžiagų rūšis bei kiekius privalo teikti tik tos įmonės, kurios per parą naudoja daugiau kaip 50 kub. m vandens³⁸ arba išleidžia daugiau kaip 5 kub. m nuotekų³⁹. Agentūros duomenimis, 2010 m. tokių įmonių Lietuvoje buvo 55. Mažos įmonės (jų šalyje yra daugiau kaip 1000), naudojančios mažiau vandens ir išleidžiančios atitinkamai mažiau nuotekų, minėtų statistinių duomenų teikti neprivalo ir neteikia.

Todėl RAA departamentams, išduodant TIPK leidimus ir kontroliuojant jų sąlygų įgyvendinimą, tenka kreipti dėmesį ne į faktinę būklę, o daugiau į tai, kokį kiekį ir kokių pavojingų medžiagų išleidimą deklaruoja patys ūkio subjektai. Ar šie deklaruoja visas turimas ir su nuotekomis išleidžiamas pavojingas medžiagas, RAA departamentai vertina, lygindami įmonių

³⁴ Nuotekų tvarkymo reglamentas, 37.3 p.

³⁵ Pagal Priemonių plano 1.1, 2.1, 2.2, 6.3, 6.4 priemonių įgyvendinimo rezultatus.

³⁶ Priemonių plano 2.3 priemonė.

³⁷ Šiame audite mažomis įmonėmis vadinami tie ūkio subjektai, kurie neatitinka nė vieno vandens sunaudojimo ir nuotekų išleidimo kriterijaus (sunaudoja per parą mažiau kaip 50 kub. m vandens ir išleidžia mažiau kaip 5 kub. m nuotekų).

³⁸ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 1999-12-20 įsakymu Nr. 408 „Dėl teršalų išmetimo į aplinką apskaitos tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos Vandens išteklių naudojimo valstybinės statistinės apskaitos ir duomenų teikimo tvarkos I sk. 2 p.

³⁹ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002-02-27 įsakymu Nr. 408 patvirtintų Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimų išdavimo, atnaujinimo ir panaikinimo taisyklių 2 priedas, 2 p.

deklaruojamus duomenis su Lietuvos Respublikos aplinkos ministro patvirtintu „Pavojingų medžiagų, kurios gali būti išleidžiamos su nuotekomis iš tam tikrų pramonės sektorių pagal Ekonominės veiklos rūšių klasifikatorių⁴⁰, sąrašų⁴¹“, tačiau šis sąrašas yra rekomendacinio pobūdžio ir neapima visų šalies ūkio sektoriuose naudojamų medžiagų, todėl tokie vertinimai neatspindi realios padėties.

Taigi, jei subjektai nedeklaruoja, kokias teršiančias medžiagas gali išleisti, tai menka tikimybė, kad šias medžiagas galima aptikti stebėsenos ar inspektavimo metu. RAA departamentai metinėse ataskaitose neteikia informacijos apie tokias medžiagas, neanalizuojamas ir nekontroliuojamas jų poveikis paviršinių vandenų būklei.

Tam, kad RAA departamentai galėtų nustatyti pavojingų, tačiau neįtrauktų į pavojingų medžiagų sąrašus ir TIPK leidimus medžiagų išleidimą, jie iš Aplinkos apsaugos agentūros turėtų gauti išanalizuotą informaciją, ne tik kokiomis pavojingomis medžiagomis disponuoja jų teritorijose esantys ūkio subjektai, bet ir kokia yra taršos kiekviena tokia medžiaga rizika. Norėdami įvertinti šią riziką, Agentūros Cheminių medžiagų skyriaus inspektoriai turėtų atlikti tikrinimus tokiomis medžiagomis disponuojančiuose ūkio subjektuose, o, esant reikalui, Aplinkos apsaugos agentūra galėtų pagrįstai spręsti dėl nuotekose esančių medžiagų identifikavimo.

⁴⁰ Ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius patvirtintas Statistikos departamento prie Vyriausybės 2007-10-31 įsakymu Nr. DĮ-226 „Dėl Ekonominės veiklos rūšių klasifikatoriaus patvirtinimo“.

⁴¹ „Pavojingų medžiagų, kurios gali būti išleidžiamos su nuotekomis iš tam tikrų pramonės sektorių pagal Ekonominės veiklos rūšių klasifikatorių, sąrašas“ patvirtintas Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2010-05-18 įsakymu Nr. D1-416.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Išvados

1. Lietuvoje veikia atskiri elementai, galintys sudaryti prevencinę vandens aplinkos taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis sistemą, tačiau ji nebaigta kurti, nesusisteminta ją reglamentuojanti teisinė bazė, o esami sistemos elementai nerezultatyvūs, dėl šių priežasčių:

1.1. Už Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos priemonių įgyvendinimą atsakinga tik Aplinkos ministerija ir jai pavaldžios institucijos, programoje nenustatyti tikslų pasiekimo vertinimo kriterijai, nenumatytas atskiras finansavimas, neįgyvendinamos kai kurios programos priemonės (1.1 poskyris).

1.2. Nenumatytos priemonės nutraukti taršą prioritetinėmis pavojingomis medžiagomis (1.2 poskyris).

1.3. Sudarant sutartis dėl gamybinių nuotekų išleidimo / priėmimo valyti, nepakanka pradinės informacijos ir teisinio reglamentavimo (1.3 poskyris).

1.4. Vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos įgyvendinimo priemonių plano pirmaeilės priemonės vykdomos pavėluotai ir nepakankama apimtimi (2 skyrius).

1.5. Nepakanka informacijos, kad būtų galima rezultatyviau valdyti į nuotekas patenkančią cheminę taršą, nes neužtikrinama, kad būtų laiku atliekama informacijos analizė ir pateikiama taršos mažinimo procesą kontroliuojančioms institucijoms ir nuotekų valymo įmonėms (2 skyrius).

Rekomendacijos

Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerijai:

1. Išanalizuoti ir susisteminti esamą šalies teisinę bazę, reglamentuojančią reikalavimus prevencinei apsaugos nuo taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis sistemai, nustatyti šios sistemos veikimo tvarką, sąsajas tarp elementų ir kt. (1 išvada).

2. Patvirtinti taršos prioritetinėmis pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo priemones (1.2 išvada).

3. Pirmiausia įgyvendinti tas Vandenų taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo programos plano priemones, nuo kurių priklauso kitų priemonių vykdymas (1.4 išvada).

4. Užtikrinti, kad vandenų taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo procesą kontroliuojančios institucijos ir nuotekų valymo įmonės laiku gautų visus reikalingus ir patikimus duomenis ir analitinę informaciją apie pavojingų medžiagų išleidimo į gamybines nuotekas riziką, išleidžiamų medžiagų nomenklatūrą ir teršėjus (1.5 išvada).

5. Įvertinti, ar reikalingos gamybinių nuotekų valymo sutarčių standartinės taisyklės, kuriose būtų nustatyti reikalavimai gamybinių nuotekų priėmimui į nuotekų valyklas. Jei toks poreikis būtų pagrįstas, šias taisykles parengti (1.3 išvada).

2-ojo audito departamento direktorė

Zita Valatkienė

Vyresnysis valstybinis auditorius

Valdemaras Bačiauskas

PRIEDAI

Valstybinio audito ataskaitos
 „Neišnaudojamos galimybės apsaugoti
 vandens aplinką nuo taršos
 pavojingomis cheminėmis medžiagomis“
 1 priedas

Valstybinio audito ataskaitoje
 „Neišnaudojamos galimybės apsaugoti vandens aplinką
 nuo taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis“

Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijai pateiktų rekomendacijų įgyvendinimo planas

Eil. Nr.	Rekomendacija	Įgyvendinimo būdai (priemonės)	Terminai
1.	Išanalizuoti ir susisteminti esamą šalies teisinę bazę, reglamentuojančią reikalavimus prevencinei apsaugos nuo taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis sistemai, nustatyti šios sistemos veikimo tvarką, sąsajas tarp elementų ir kt. (1 išvada).	1. Parengti Aplinkos ministro 2004 m. vasario 13 d. įsakymo Nr. D1-71 „Dėl vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 46-1539; 2008, Nr. 58-2186; 2011, Nr.89-4294) pakeitimo projektą. Siekiant įgyvendinti šią priemonę planuojamos šios veiklos: 1.1. Remiantis Informacinės cheminių medžiagų ir preparatų duomenų bazės 2010 m. duomenimis, identifikuoti objektus, kuriuose naudojamos pavojingos medžiagos, išvardintos Nuotekų tvarkymo reglamente, įvertinti, ar šių objektų išleidžiamose nuotekose yra tokių pavojingų medžiagų ir šią informaciją pateikti RAAD. 1.2. Parengti kontrolinius klausimynus, atspindinčius svarbiausius teisės aktų reikalavimus ūkio subjektams užsiimantiems cheminių medžiagų gamyba, importu, platinimu bei tolesniu naudojimu, į šiuos klausimynus įtraukiant klausimus apie galimus pavojingų medžiagų išleidimus į aplinką. 1.3. Parengti rekomendacijas pavojingų medžiagų susidarymo, patekimo į vandens aplinką prevencijai ir mažinimui.	2014 metų II ketvirtis 2012 metų III ketvirtis 2013 metų I ketvirtis 2013 metų II ketvirtis
2.	Patvirtinti taršos prioritetinėmis pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo priemonės (1.2 išvada).	Parengti Aplinkos ministro 2006 m. gegužės 17 d. įsakymo Nr. D1-236 „Dėl Nuotekų tvarkymo reglamento patvirtinimo“ (Žin., 2006, Nr. 59-2103; 2007, Nr. 110-4522; 2009, Nr. 83-3473, Nr.159-7267; 2010, Nr.59-2938; 2011, Nr.39-1888) pakeitimo	2012 metų IV ketvirtis

Eil. Nr.	Rekomendacija	Įgyvendinimo būdai (priemonės)	Terminai
		projektą, patikslinant prioritetinių pavojingų medžiagų išleidimo su nuotekomis nutraukimo terminą ir papildant ūkio subjektų taršos prioritetinėmis pavojingomis medžiagomis mažinimo programų rengimo, derinimo ir įgyvendinimo tvarką.	
3.	Pirmiausiai įgyvendinti tas Vandenų taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo programos plano priemones, nuo kurių priklauso kitų priemonių vykdymas (1.4 išvada).	Parengti Aplinkos ministro 2004 m. vasario 13 d. įsakymo Nr. D1-71 „Dėl vandenų taršos pavojingomis medžiagomis mažinimo programos patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 46-1539; 2008, Nr. 58-2186; 2011, Nr.89-4294) pakeitimo projektą, užtikrinant taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo programos plano pirmaeilių priemonių įgyvendinimo kontrolę.	2012 metų IV ketvirtis
4.	Užtikrinti, kad vandenų taršos pavojingomis cheminėmis medžiagomis mažinimo procesą kontroliuojančios institucijos ir nuotekų valymo įmonės laiku gautų visus reikalingus ir patikimus duomenis apie pavojingų medžiagų išleidimo į gamybinės nuotekas riziką, išleidžiamų medžiagų nomenklatūrą ir teršėjus (1.5 išvada).	Rekomendacija yra glaudžiai susijusi su 1 rekomendacijos įgyvendinimui numatytais priemonėmis. Todėl šios rekomendacijos įgyvendinimo būdai atitinka 1 rekomendacijos priemones.	2013 metų I ketvirtis*
5.	5. Įvertinti gamybinių nuotekų valymo sutarčių standartinių sąlygų, kuriose būtų nustatyti reikalavimai gamybinių nuotekų priėmimui į nuotekų valyklas, poreikį, ir įsitikinus jų tikslingumu, parengti tokias sąlygas (1.3 išvada).	1. Surinkti ir apibendrinti visų suinteresuotų institucijų (Lietuvos vandens tiekėjų asociacijos, Lietuvos savivaldybių asociacijos, Lietuvos pramonininkų konfederacijos, Aplinkos apsaugos agentūros, regioninių aplinkos apsaugos departamentų) nuomonę. 2. Nustačius, kad siūlomi pakeitimai tikslingi, parengti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. sausio 31 d. nutarimo Nr. 126 „Dėl viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 17-636) pakeitimo projektą ir pateikti Vyriausybei tvirtinti.	1. 2012 metų IV ketvirtis 2. 2013 metų IV ketvirtis (nustačius, kad siūlomi pakeitimai tikslingi).
Subjekto atstovas ryšiams, kompetentingas ir atsakingas už valstybės kontrolės informavimą apie rekomendacijų įgyvendinimą plane nustatytais terminais: 1. tel. 266 3521, el. d.krinickas@am.lt			

* – Valstybės kontrolės auditorių pastaba: įvertindami subjekto įrašą grafos „Įgyvendinimo būdai (priemonės)“ 4 eilutėje, laikome, kad 4 rekomendacija bus vykdoma pagal 1 rekomendacijos 1.2 priemonę, t. y. jos įvykdymo terminas – 2013 metų I ketvirtis.